

УДК 322-67:342.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.25>

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ» (2024): ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ПРИЙНЯТТЯ І ЙМОВІРНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ В УКРАЇНІ

Мельничук Іван,

здобувач ступеня доктора філософії з політології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ORCID ID: 0009-0006-8745-1542

Аналізується стан українського православ'я і шляхи подолання розколу та перспективи щодо об'єднання церков. Пояснюється важливість захисту своєї духовної незалежності. Аналізуються ключові положення і приписи Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» від 20 серпня 2024 року № 3894-ІХ. Висловлені міркування щодо сильних і слабких сторін прийнятого закону, перспективи його реалізації. Акцентується увага на релігійній організації УПЦ (МП), яка, на думку переважної більшості суспільства, повинна бути у списку структур, що пов'язані з РПЦ, відповідно до аналізованого закону належать до афілійованих структур, а тому повинна бути забороненою. З огляду на широкий резонанс у суспільстві стосовно УПЦ (МП) у статті широко досліджено діяльність цієї релігійної організації, її статут та інші офіційні документи. Показано, що вплив на суспільство, як і вся політика УПЦ (МП) залежить від керівного центру. Доведено, що УПЦ (МП) наразі досі є залежною від РПЦ і є її структурним підрозділом. Розглядаються шляхи виходу з патової ситуації, у якій зараз опинилася УПЦ (МП) після прийняття закону. Розв'язано дилему поєднання зміни адміністративного підпорядкування й виконання канонічного права в УПЦ (МП). Здійснено спробу пояснити, чому УПЦ (МП) так важко розірвати канонічні зв'язки з московською патріархією. Показується вплив Вселенського патріархату і ПЦУ на розподіл сил в українському православ'ї, розкривається роль Томосу в процесі об'єднання православних.

Ключові слова: УПЦ (МП), закон, ПЦУ, міжконфесійні відносини, держава, церква, автокефалія, канонічність.

Melnychuk Ivan. The law of Ukraine “On the protection of the constitutional order in the field of religious organizations” (2024): political and legal grounds for adoption and possible consequences for orthodox churches in Ukraine

The article analyzes the state of Ukrainian Orthodoxy and the ways to overcome the split and prospects for the unification of churches. The importance of protecting their spiritual independence is explained. The key provisions and regulations of the Law of Ukraine “On the Protection of the Constitutional Order in the Field of Religious Organizations” of August 20, 2024, No. 3894-IX are analyzed. The author expresses his views on the strengths and weaknesses of the adopted law and the prospects for its implementation. The author focuses on the religious organization of the UOC (MP), which, according to the overwhelming majority of society, should be on the list of structures associated with the Russian orthodox church, but according to the analyzed law, is an affiliated structure and therefore should be banned. Given the wide public response to the UOC (MP), the article extensively examines the activities of this religious organization, its charter and other official documents. It is shown that the influence on society, as well as the entire policy of the UOC (MP), depends on the governing center. It is proved that the UOC (MP) is still dependent on the Russian orthodox church and is its structural unit. The ways out of the stalemate in which the UOC (MP) has found itself after the adoption of the law are considered. The dilemma of combining the change of administrative subordination and the implementation of canon law in the UOC (MP) is resolved. An attempt is made to explain why it is so difficult for the UOC (MP) to break canonical ties with the Moscow patriarchate. The author shows the influence of the Ecumenical Patriarchate and the OCU on the distribution of forces in Ukrainian Orthodoxy, and reveals the role of the Tomos in the process of uniting the Orthodox.

Key words: UOC (MP), law, OCU, interfaith relations, state, church, autocephaly, canonicity.

Вступ. Українське суспільство переживає одну із найважчих сторінок у своїй історії – війну РФ проти України, яка відбувається не тільки на полі бою. Держава-агресор веде з нами війну на інформаційному, політичному, економічному фронтах, не є винятком і духовний фронт. Оскільки РФ, використовуючи релігійний канал, активно просуває свої імперіалістичні меседжі, виникла потреба захистити свою духовну незалежність. Релігійна сфера є досить специфічною, тому саме для неї в умовах збройної агресії РФ проти України потрібно було прийняти окремий закон. Верховна Рада України 20.08.2024 ухвалила Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних

організацій» за № 3894-IX (далі – Закон України № 3894-IX) [1], мета якого – попередити загрозу просування через релігійні структури антиукраїнської діяльності, які вигідні нашому ворогу.

Мета статті – аналіз основних положень Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» від 20 серпня 2024 року № 3894-IX, дослідження діяльності УПЦ (МП) та визначення статусу її стосовно РПЦ, політико-правова доцільність і перспективи об'єднання українського православ'я.

Завдання дослідження – показати, яку роль буде відігравати Закон України № 3894-IX у житті суспільства; проаналізувати його слабкі і сильні сторони; спрогнозувати, як будуть діяти афілійовані структури; дослідити статутні документи УПЦ (МП); визначити, чи поширюється на релігійну організацію УПЦ (МП) Закон України № 3894-IX; виокремити шляхи подолання розколу в українському православ'ї; дослідити причини, які не дають змоги УПЦ (МП) розірвати канонічні зв'язки з РПЦ; вияснити, що заважає міжконфесійному діалогу УПЦ (МП) з ПЦУ; зрозуміти, яка подальша доля православ'я в Україні.

Матеріали та метод. Використовуються чинні законодавчі акти, документи й матеріали, розміщені на вебсайтах релігійних організацій, які є достатньо інформативними та дають можливість проаналізувати їх діяльність. Під час дослідження використано такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез, порівняння, зокрема міжконфесійної приналежності.

Результати. «Ніщо не зупинить ідею, час якої настав» – відома цитата Степана Бандери – людини, яку вважають символом українського націоналістичного руху [2]. Саме так можна охарактеризувати прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» (неофіційно відомий як «Закон про заборону російської православної церкви в Україні») [1]. Російська агресія кардинально змінила ситуацію, громадяни побачили, що релігійні організації здійснюють важливий вплив на суспільство. Стало цілком зрозуміло, що наш релігійний фронт також потребує захисту від ворожого впливу.

З часу відновлення незалежності України болючою раною є питання розділення українського православ'я. Ключовою була потреба в об'єднанні православних у єдину помісну церкву, визнану всім православним світом, це цілком розуміла також держава. Процеси щодо створення своєї автокефальної церкви в переважній більшості супроводжувалися підтримкою з боку держави. Неодноразово зверталися по допомогу до Вселенського патріарха Варфоломія. Мало хто вірив у сприятливий результат і в те, що вийде вибороти автокефалію. Проте у грудні 2018 року утворюється Православна церква України (ПЦУ), яка отримала Томос про те, що вона віднині є незалежною церквою. В Україні з'явилася нова релігійна реальність. Почався новий етап творення єдності українського православ'я, у якому повинні брати участь не тільки православні церкви, а й українська держава і українське суспільство загалом.

З початком повномасштабного вторгнення РФ українські правоохоронні органи неодноразово повідомляли про затримання чи повідомлення підозри священникам УПЦ (МП). За даними голови Служби безпеки України Василя Малюка, станом на квітень 2023 року кримінальні провадження були відкриті стосовно 61 священнослужителя УПЦ (МП), суди винесли вже низку вироків щодо деяких кліриків, які «стали на бік ворога». Підстави різні – допомога російським окупаційним військам, колаборація, зберігання підривної літератури, агітація «російського світу», виправдання агресії Росії тощо [3]. Ці шокуючі факти підштовхнули до в'яснення щодо зв'язків із московською патріархією, і для цього була призначена релігієзнавча експертиза статуту Української православної церкви (Московського патріархату). Проведена Державною службою з етнополітики та свободи совісті експертиза показала наявність церковно-канонічного зв'язку УПЦ (МП) з російською православною церквою [4]. На жаль, висновок експертної комісії був просто проігнорований представниками УПЦ (МП) і ніяк не відобразився на діяльності даної структури.

Війна проходить на всіх фронтах одночасно, тому держава має прямий обов'язок контролювати релігійний простір України. Поки наші славні воїни захищають території від російської агресії, ми маємо разом очищати нашу духовну незалежність від впливу РФ. Держава, відповідаючи на запит суспільства, взялася врегулювати релігійні питання й забезпечити релігійну безпеку. Оскільки специфіка релігійних організацій відрізняється від різних громадських організацій, потрібні закони спеціально щодо цієї сфери.

Часто можна почути від представників УПЦ (МП), що держава не повинна втручатися у справи церкви. Дійсно, у цих словах є доля правди, проте, приймаючи Закон України № 3894-IX, український парламент якраз ніяк не порушує цей припис. Відокремлення держави від церкви – це відокремлення від внутрішньо-церковних питань, тобто держава не вказує, у якого бога правильно вірити, не повчає, як треба вірити. Відбувається захист суспільства від ворожої політики, яка просувається окремими

церквами, а не втручання у справи церкви. Можна вірити в усе що завгодно, але щоб від цього не руйнувалося суспільство й українська ідентичність. Через церковний канал РПЦ здійснюється ворожий вплив на суспільство, і держава захищає від цього впливу. Держава не каже, з ким об'єднуватися, але застановляє не бути спільниками Росії.

Історія з прийняттям такого важливого для країни Закону України № 3894-ІХ «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» досить довга. Ідея з'явилася ще у квітні 2023 року, а перше читання відбулося аж у жовтні 2023 року. Перед Верховною Радою України стояло непросте завдання, потрібно було вирішити складну дилему – максимально обмежити вплив російської православної церкви (РПЦ), при цьому не обмежуючи базових засад європейської демократії і свободи віросповідання. Проїшов практично майже рік до другого читання, були баталії стосовно закону, опрацьовано тисячі поправок, і 20 серпня 2024 року Верховна Рада України прийняла Закон України № 3894-ІХ кількістю 265 голосів [5]. У зверненні з нагоди Дня Незалежності Президент України В. Зеленський згадав про духовну незалежність українського народу, сказавши, що «українське православ'я сьогодні робить крок до визволення від московських чортів» [6].

Прийнятий Закон України № 3894-ІХ одразу набув широкого розголосу, викликав полеміку не тільки в Україні, але й у світі. На нього відреагували як світські особи, так і релігійні. Розуміючи, якого удару це завдасть по Росії, її пропагандисти спочатку перешкоджали прийняттю цього Закону, а потім сконцентрувалися на критиці. У партнерів з'являються сумніви стосовно того, чи не порушується в Україні свобода слова і чи немає переслідування за віру. Вселенський патріарх Варфоломій направляє в Київ свою делегацію, щоб використати цю можливість для об'єднання всього православ'я в Україні [7].

Велике занепокоєння щодо впливу прийнятого Закону України № 3894-ІХ на релігійну ситуацію в Україні висловив Папа Римський, сказавши: «Тож дозвольте тим, хто хоче молитися, молитися в тій церкві, яку вони вважають своєю. Будь ласка, нехай жодна християнська церква не буде скасована прямо чи опосередковано: церкви не можна чіпати», – чим знову підіграв РФ [8]. Звичайно, сподіватися, що Закон України № 3894-ІХ отримає тільки позитивні відгуки, було б просто наївно. Потрібно працювати на міжнародній арені, розвіювати побоювання й негативну реакцію з боку союзників, пояснюючи, у чому важливість прийнятого Закону, наводячи переконливі аргументи. Не варто відкидати варіанта, що наш крок підштовхне й інші країни Європи також визволитися від згубного впливу РПЦ, адже аналогічні процеси вже відбуваються в Латвійській Республіці [9] та Естонській Республіці [10].

Зауважимо, що в Україні на цей час православні церкви перебувають у своїй зоні комфорту: ПЦУ прийняла позицію патріотичної церкви, а УПЦ (МП) доказує всьому світу, що їх переслідують за віру. Церкви роблять спроби об'єднатися засобами канонічного права, проте результату досягти не вдається. Прийнятий закон має важливе стратегічне значення для очищення й урегулювання духовного простору України та є ще одним шансом допомогти церквам дійти до самовизначеності. На нашу думку, життєво потрібно, щоб Закон України № 3894-ІХ запрацював, і вироблення відповідних механізмів дасть змогу втілити його в реальність. Важливо, щоб на це була політична воля. Оскільки держава вже показала не один раз, що її закони можна ігнорувати. Згадаймо цілком логічний і доречний закон № 2662-VIII від 20 грудня 2018 року «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назв релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої розташований за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» [11]. Проте такий потрібний і своєчасний Закон України своїх цілей не досяг. Важливо зробити правильні висновки й не повторити подібну ситуацію.

Поки не зрозуміло, як працюватиме Закон України № 3894-ІХ і чи буде працювати взагалі. Варто відзначити, що процедура реалізації його приписів є досить складною. Практично закон застосовується до кожної релігійної громади окремо. Слід враховувати, що в правовому полі УПЦ (МП) не зареєстрована як юридична особа, а зареєстрована кожна релігійна громада окремо, яка по-різному проходитиме цей процес. Основну роль у реалізації Закону України № 3894-ІХ відіграватимуть суди, і саме вони вирішуватимуть долю конкретної релігійної громади. Рішення наших судів можна оскаржувати аж до Європейського суду з прав людини, і немає гарантій, що він підтвердить те, що вирішив український суд. Якщо буде доказано зв'язок з РПЦ, тоді організацію позбавляють державної реєстрації. Незрозуміло, коли можна дочекатися закінчення розгляду в судах щодо кожної громади, бо закон не виставляє рамки і в цьому є його мінус. Роздумуючи над тим, як закон працюватиме на практиці, здається, що це відбуватиметься досить довго й миттєвого результату чекати не слід.

Якщо уявити найкращий варіант впровадження закону і те, що все відбувається прозоро і проходить досить швидко, все ж варто не забувати один нюанс. Як було сказано вище, такої юридичної особи, як

УПЦ (МП), немає у правовому полі України, законодавство називає тільки релігійні громади. Навіть якщо суд доведе, що громада УПЦ (МП) афілійована з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена відповідно до Закону України № 3894-ІХ, суди всі це підтвердили, а релігійну громаду розпустити не зможуть?! Адже релігійна громада може збиратися молитися і без реєстрації. Не треба забувати, що є храми, які перебувають у приватній власності чи належать різним фондам, держава їх відібрати також не зможе. Тільки якщо храм є державною власністю, хоча Києво-Печерську лавру передали і без дії вищезгаданого закону, проте надіємось, що зараз це відбуватиметься систематично.

Закон України № 3894-ІХ отримав неофіційну назву «Закон про заборону російської православної церкви в Україні», і саме з цією «російською церквою» асоціюється в суспільстві УПЦ (МП). Як не дивно, неофіційна назва, яку отримав Закон України № 3894-ІХ, задовольнила як Росію, так і патріотично налаштованих українців і саму УПЦ (МП). Північний сусід маніпулює цією назвою на світовій арені, заявляючи, що в Україні забороняють церкви, переслідують християн, порушують свободу віросповідання. Для патріотично налаштованих українців така назва як запевнення, що нарешті запанує справедливість і вдасться вивести московських попів на «чисту воду», визволитися від московського церковного ярма. Для УПЦ (МП) така назва дає їм можливість казати, що їх переслідують за віру в Бога, обмежують права, хочуть знищити, хоча насправді вони не зазнають гонінь.

Дійсно, УПЦ (МП) своїми діями неодноразово показувало свою лояльність до РПЦ. Але в Законі України № 3894-ІХ йдеться зовсім не про це, адже немає навіть згадки про заборону УПЦ (МП). Закон України № 3894-ІХ прямо забороняє тільки діяльність РПЦ. Також забороняються організації, які мають зв'язки з РПЦ, у Законі України № 3894-ІХ вони називаються афілійовані, і саме в цей список боїться потрапити УПЦ (МП). Закон України № 3894-ІХ набуває чинності через 9 місяців, і аж потім розпочнуться відповідні процеси. Це період на роздуми для вірних і священників УПЦ (МП), щоб зробити певні дії.

УПЦ (МП) дуже часто міняє вектори свого руху. За правління митрополита Володимира (Сабодана) повільно, але крокувала в напрямі здобуття автокефалії, поступово відходячи від московської патріархії. Після його смерті новообраний предстоятель митрополит Онуфрій вибрав шлях кардинально інший, який полягає у зближенні з Москвою. Не треба бути високорелігійною людиною, щоб побачити, як митрополит Онуфрій не використовує можливості 2014, 2018, 2022 років для того, щоб відірватися від патріарха Кирила. Натомість вище керівництво УПЦ (МП) займає позицію, як би непомітно пережити ці події і надалі підтримувати канонічний зв'язок з РПЦ. Здавалося, уже війна заставить відмовитися від Росії, адже більш явного приводу годі й чекати.

Справді, з нападом РФ на Україну в УПЦ (МП) пожвавилися автокефальні рухи. Тож у травні 2022 року предстоятель УПЦ (МП) збирає собор для того, щоб вирішити, який курс вибере ним очолювана структура [12]. За підсумками собору УПЦ (МП) оголосила курс на відокремлення від московського патріархату, заявивши про самостійність і незалежність, опираючись на грамоту патріарха Олексія II. Проте велика проблема в тому, що рішення собору у Феофанії легко повернути назад, а суспільство й держава чекають незворотних процесів, що стосуються віддалення від Москви. У першому пункті нового статуту УПЦ (МП) сказано: «1. Українська Православна Церква є самостійною і незалежною у своєму управлінні та устрої відповідно до Грамоти Патріарха Московського і всієї Русі Олексія II від 27 жовтня 1990 року» [13]. Текст цієї грамоти знаходимо на вебсайті Києво-Печерської Лаври, а також там знаходимо канонічний зв'язок з РПЦ, а саме: «Українська Православна Церква, сполучена через нашу Руську Православну Церкву з Єдиною Святою Соборною і Апостольською Церквою, без соборного рішення всієї Православної Кафолічної Повноти нехай не змінює в себе нічого, що стосується догматів віри і святих канонів» [14]. Оскільки УПЦ (МП) спирається на цей документ, його повинні знати всі парафіяни. Виходить парадоксальна ситуація: єпископат спирається на грамоту, водночас стосовно цього пункту якось все оминається. Виникає логічне запитання: а РПЦ вважає УПЦ (МП) своєю частиною? Щоб дізнатися таку важливу інформацію, потрібно звернутися до статуту самої РПЦ, як не дивно, там УПЦ (МП) присвячений цілий десятий розділ: «Глава Х. Українська Православна Церква. 6. Ім'я Предстоятеля поминається в усіх храмах Української Православної Церкви після імені Патріарха Московського і всієї Русі... 10. Рішення Помісного та Архієрейського Соборів є обов'язковими для Української Православної Церкви... 13. Українська Православна Церква отримує святе миро від Патріарха Московського і всієї Русі». Тож РПЦ подає вказівки, як повинна діяти УПЦ (МП) в Україні і вважає УПЦ (МП) своєю частиною. На жаль, від представників УПЦ (МП) не було жодних заяв у письмовому вигляді з проханням до РПЦ видалити вищеведений розділ зі свого статусу, вирішили просто не помітити цей факт.

На кожний рік релігійні організації випускають свій церковний календар, відповідно до якого проводять богослужіння, не був винятком і 2024 рік. Згідно із церковним уставом РПЦ випустила свій

календар з патріархом Кирилом на обкладинці, але і тут не обійшлося без УПЦ (МП): «Російська православна церква випустила «Патріарший календар», куди увійшли всі діючі єпископи РПЦ і УПЦ (МП)» [15]. Аналізуючи названі джерела, стає зрозуміло, що УПЦ (МП) розірвала тільки зовнішні зв'язки, а внутрішні з РПЦ зберігаються. Громаді потрібно пояснювати, що собою являє Українська православна церква (УПЦ), і тоді люди самі не захочуть бути її частиною.

Коли армія РФ захоплює українські території, окупаційна влада без всяких демократичних процесів переводить православні єпархії під юрисдикцію РПЦ, а священнослужителі, які виявляють бажання залишитися в ПЦУ чи УГКЦ, жорстоко переслідуються. До моменту прийняття Закону України № 3894-IX не було зрозуміло, як ставитися до анексованих російською церквою єпархій. Тепер згідно з прийнятим законом ці єпархії заборонені. Важливим у цій ситуації є й інший фактор, чому УПЦ (МП) знову мовчить проти анексії РПЦ своїх єпархій, адже їх забирають силою. Офіційних заяв протесту проти анексії релігійним структур від УПЦ (МП) не було. Проте кардинально інша ситуація, якщо парафія виявляє бажання перейти в ПЦУ – у такому випадку реакція з боку УПЦ (МП) відбувається відразу.

Тривожить думку українців те, навіщо УПЦ (МП) досі підтримує єдність з РПЦ. Для того щоб зрозуміти, варто подивитися на ситуацію під іншим кутом зору. Пролле світло на те, чому УПЦ (МП) досі є частиною РПЦ те, як функціонують православні церкви. Якою є структура православної церкви – у православ'ї є канонічні (легітимні) і неканонічні церкви. Якщо церква від'єднується від сім'ї православних церков, вона автоматично стає неблагонадійною, а християнин, беручи участь у таїнствах неканонічної церкви, спасіння не отримує. Тому для багатьох українців РПЦ залишається легітимною церквою, перебуваючи у структурі якої можна отримати спасіння. Припустимо, УПЦ (МП) від'єднується від РПЦ – тоді, щоб залишатися канонічною церквою, потрібно отримати автокефалію. Як один із варіантів – отримання її від московського патріархату. Наступний спосіб – УПЦ (МП) оголошує свою автокефалію, її визнають інші помісні церкви або хоча б Вселенський патріархат. «Розірвіть зв'язок з Росією», – закликає УПЦ (МП) держава, але зробити такий потужний крок на перший погляд заважають церковні канони. Для того щоб наважитися до незалежності від московської патріархії, насамперед потрібно наслідитися до визнання Вселенського патріархату і ПЦУ як легітимних структур. Просто розірвати єдність з московською патріархією і не стати частиною іншої православної церкви, яка є в диптиху православних церков, – це з канонічної позиції стати нелегітимною структурою. З 1991 року, відколи Україна відновила свою незалежність, УПЦ (МП) будувала свою проповідь, вказуючи парафіянам не полишати канонічної церкви, наголошуючи, що розкол, який зробила УПЦ КП, – це страшно і православ'я без канонічного зв'язку з московською патріархією немає. Сьогодні можна потрапити в пастку, від якої застерігали своїх духовних дітей, тому парафіяни УПЦ (МП) переживають великі муки совісті, як правильно вчинити. Створюється дилема – парафії хочуть зберегти зв'язок з київською митрополією УПЦ (МП), а київська митрополія не хоче розривати єдність з РПЦ. Не спить і Росія, яка активно використовує релігійну ситуацію у своїх власних політичних цілях. Змішують із проповіддю Христа про спасіння душі політику «російського світу» й концепцію про «Триєдину Русь», хоча між ними немає нічого спільного. Отже, вважаємо, УПЦ (МП) перебуває у патовій ситуації.

Що ж виходить? Українська православна церква розірвала адміністративні зв'язки з РПЦ, а канонічні – ні. Як було вище сказано, щоб перервати канонічний зв'язок з РПЦ і залишитися благодатною церквою, потрібно приєднатися до іншої церкви – як альтернатива ПЦУ. Якщо вони не зроблять цього, тоді почнеться виконання закону. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті ДЕСС повинна визначити список організацій, які не виконують закон. Незрозуміло, як оприлюднюватимуть списки. Якщо всі приблизно 8000 парафій УПЦ (МП) запідозрити у афілійованості з РПЦ, це спричинить багато судових позовів проти держави з проханням видалити громади УПЦ (МП) з відповідного списку – як Державна служба України з етнополітики та свободи совісті справиться з таким навантаженням, поки незрозуміло. Можливо, списки оприлюднюватимуть частинами, щоб приділити час кожній парафії. Судові баталії, найімовірніше, триватимуть багато років. Держава звинувачуватиме УПЦ (МП) у зв'язках з РПЦ, а УПЦ (МП) доказуватиме протилежне – почнеться важкий процес, результат якого нині важко спрогнозувати.

Звернувши увагу, як висловлюється єпископат УПЦ (МП) з приводу прийняття Закону України № 3894-IX, можна виділити дві версії: 1) для нас цей закон не означає нічого, ми не є частиною російської православної церкви; 2) нас переслідують за віру, асоціюючи себе із християнами-мучениками перших часів і порівнюють збереження канонічного зв'язку з московською церквою – як єдиний спосіб зберегти істинну віру, яка призведе до спасіння. Замість того щоб шукати вирішення проблеми, шукають методи,

як залишитися вірними слугами РПЦ. Проте це порівняння не зовсім доречне, оскільки в Україні немає переслідувань священників за віру в Ісуса Христа чи будь-якого втручання у церковні догмати, а тільки щоб російська церква через свої структури не здійснювала антиукраїнську діяльність. У Законі України № 3894-IX йдеться про те, що афілійовані структури повинні розірвати адміністративно-канонічні зв'язки із церквою держави-агресора. У цей складний час держава зобов'язана захищати національну безпеку від зовнішніх релігійних впливів, які здійснює РПЦ.

Проводячи різного формату діалоги, українські церкви не змогли об'єднатися, і тоді в розв'язання проблеми розколу українського православ'я втрутився Вселенський патріарх Варфоломій. Вагомим кроком стало скасування грамоти 1686 року про передачу київської митрополії до московського патріархату й відновлення ставропігії Вселенського патріархату. Із жовтня 2018 року всі православні України належать Вселенській патріархії, а московського патріархату більше в Україні немає [16]. ПЦУ отримала Томос про автокефалію від Вселенського патріарха Варфоломія як єдина канонічна церква на українських землях. А як тоді УПЦ (МП) – що вона тепер?

Тут виходить парадоксальна ситуація щодо УПЦ (МП):

1. РПЦ бачить УПЦ (МП) як свій структурний підрозділ, як це записано у статуті РПЦ. Так само вважають усі помісні православні церкви світу, тобто якщо священник УПЦ (МП) служить за кордоном, його сприймають як представника РПЦ.

2. Більша частина українців вважає, що РПЦ і УПЦ (МП) – це те саме. Суспільство бачить УПЦ (МП) як п'яту колону Кремля. Відверто кажучи, сама УПЦ (МП) донедавна не заперечувала, що вона є частиною московського патріархату.

3. У Вселенському патріархаті вважають, що Україна – це її канонічна територія і всі православні перебувають під юрисдикцією Фанару. УПЦ (МП) сприймаються як заблукалі вівці, які забули свого пастиря.

4. Сама УПЦ (МП) вважає, що є незалежною і самостійною церквою і з московським патріархатом не пов'язана. Те, що УПЦ (МП) є незалежною, то так вважає тільки УПЦ (МП) і більше ніяка православна церква!!!

Є різні форми, як можна об'єднати українське православ'я, проте, виходячи із настроїв, які панують в ПЦУ і УПЦ (МП), можна зробити такі припущення. ПЦУ бачить об'єднання всього українського православ'я у тому, щоб приєднати до себе всі парафії УПЦ (МП). Такий варіант не дуже задовольняє УПЦ (МП), а інші форми об'єднання вони не пропонують. З кожним роком стає все більш зрозуміло, що об'єднання можливе тільки через діалог, до якого, на жаль, церкви ще не готові. Релігійні організації непрямо ворогують одна проти одної, говорять між собою ультиматумами. УПЦ (МП) постійно шукає причини не об'єднатися з ПЦУ – не визнають канонічними (легітимним), заявляють про недійсність хіротоній, акцентують увагу, що православні церкви визнали ПЦУ. Оскільки порозумітися між собою, опираючись на богословські догмати, церкви не можуть, держава запропонувала ще один шлях. Прийнятий Закон України № 3894-IX підштовхує до діалогу як УПЦ (МП), так і ПЦУ. Відбуваються доле-носні події у релігійній сфері, і потрібно буде контактувати. Для цього треба перестати ставитися до ПЦУ як до еретиків, бо за такого ставлення об'єднання не відбудеться. У ПЦУ прагнуть, щоб релігійна громада, перейшовши з УПЦ (МП), в той же час ставала патріотичною. Церква сприймається як ідентичність, і варто розуміти, що перехід парафії – це не акт екзорцизму. Свідомість людей так просто не переробиш, тому потрібно багато праці для того, щоб в українській церкві запанував український дух.

УПЦ (МП) є дуже різноманітна, там діють різні погляди: і проукраїнські, і проросійські, і нейтральні. Головні дійові особи, на жаль, все ж таки є прихильниками ідеології «російського світу», і це передається на всю церкву. Велика проблема полягає в тому, що патріарх Кирило переконує весь світ, що парафіяни УПЦ (МП) – це його вірні і чекають звільнення, бо залишаються у його юрисдикції. Важливо було на законодавчому рівні відокремити себе від ворогів України, бо саме патріарх Кирило благословив убивство українців.

Хочеться відзначити позитивні наслідки прийняття Закону України № 3894-IX – він спонукає УПЦ (МП) щось робити, позбутися статусу-кво, зрушитися з мертвого місця, а не відкладати це до безкінечності. Закон виконує роль мотиватора для УПЦ (МП). Зараз буде важко священникам пояснити ситуацію, що склалася, фразами у стилі «просто моліться», «церква поза політикою». Релігійні громади активізуються й почнуть нарешті задавати священникам питання, щоб врешті почути відповідь, заради чого ми йдемо в підпілля? Священники УПЦ (МП) часто ухиляються від відповіді на болючі для себе питання, підмінюють поняття, переводять тему. Священникам варто визнати, що їхня структура дійсно є частиною РПЦ, а назва УПЦ (МП) не зовсім відповідає дійсності. Чи згідна буде релігійна громада втратити свій храм і молитися підпільно заради того, щоб зберегти канонічний зв'язок із патріархом

московським? Часто релігійну громаду не влаштувала ні церковно-слов'янська мова богослужіння, яку переважна частина парафіян не розуміє, ні невизначений статус УПЦ (МП), ні пасивна позиція щодо російської агресії, проте моменту проявити активність не було. Тепер громада може і повинна буде визначитися – чи хочуть вони бути у єдності з московією чи їм дорожче Україна?!

Що буде з УПЦ (МП), зважаючи на прийнятий Закон України № 3894-IX? Деяка частина релігійних громад приєднається до ПЦУ. Інша частина захоче бути у складі Вселенського патріархату, а частина піде в катакомби. УПЦ (МП) має очиститися від лицемірства й визнати реальність, яка є зараз. Дати свободу своїм єпархіям і парафіям визначити, де і як вони хочуть молитися. Цілком логічно, що прихожани УПЦ (МП) створюватимуть психологічний тиск на свій духовний провід. Людей роками обманювали, що вони – українська церква і до московської патріархії нічого не мають, тепер відмовчатися не вдасться. Згідно із Законом України № 3894-IX не тільки верхівка УПЦ (МП) пояснюватиме про свої зв'язки з РПЦ, а це стає обов'язком кожної громади, і вона повинна буде визначитися. Ще до прийняття закону громади, які усвідомили, що УПЦ (МП) насправді є частиною РПЦ, голосуванням більшості переходили в ПЦУ. Оскільки процес зміни підпорядкування не було як слід врегульовано державою, виникало чимало конфліктних ситуацій. Великі сподівання, що на підставі Закону України № 3894-IX процес переєстрації релігійних громад буде простішим.

Висновки. Важливим є те, що в українському суспільстві є запит на очищення релігійного простору від російської пропаганди. Державна влада також розуміє, що РПЦ проповідує політичні гасла, які мають на меті знищення Української держави. Православні прагнуть мати українську церкву, у якій би панував український дух, проте не вистачає волі для першого кроку. Прийняттям Закону України № 3894-IX Українська держава дала чітко зрозуміти РФ, що вона в змозі захистити свій релігійний простір і діяти відповідно до своїх національних інтересів. Державою здійснено важливий крок для того, щоб дати поштовх у справі об'єднання українського православ'я. Закон України № 3894-IX – це пряме засудження державою проповіді «російського світу» і церковної структури, яка виправдовує і благословляє своїх вірних на війну з Україною, а також афілійованих із нею структур. УПЦ (МП) потрібно буде спілкуватись із суспільством, пояснюючи свою позицію і свій зв'язок з РПЦ. Закон України № 3894-IX може позбавити державної реєстрації релігійні організації, афілійовані з РПЦ, але вигнати російський дух, який виховувався десятиліттями, дуже швидко не вдасться. Релігійні організації, які запідозрять у зв'язках із Росією, очікує довгий судовий процес, і поки незрозуміло, коли настане кінець. Велику тривожність викликає те, чи зможуть вироблені механізми втілення Закону України № 3894-IX призвести до очікуваних результатів. В іншому випадку взаємні судові позови держави до релігійних організацій і релігійних організацій до держави перейдуть у «вічні» дебати.

Література:

1. Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій : Закон України від 20 серпня 2024 року № 3894-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> (дата звернення 25.09.2024).
2. Ніщо не зупинить ідею, час якої настав. *НОВА Тернопільська газета*. 20.07.2024. URL: <https://nova.te.ua/statti/nishho-ne-zupynyt-ideyi-chas-yakoi-nastav/> (дата звернення 25.09.2024).
3. Зеленський підписав закон про заборону РПЦ. *Radio Свобода*. 24.08.2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyu-pidpys-zakon-zaborona-rpts/33090894.html> (дата звернення 25.09.2024).
4. Висновок релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://dcss.gov.ua/vysnovok-relihiieznachchoi-ekspertyzy-statutu-pro-upravlinnia-ukrainskoi-pravoslavnoi-tserkvy/> (дата звернення 25.09.2024).
5. Верховна Рада України на пленарному засіданні 21 серпня прийняла 9 законів, одну постанову та чотири законопроекти за основу. *Офіційний портал Верховної Ради України України*. 21.08.2024. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252709.html> (дата звернення 25.09.2024).
6. Українське православ'я сьогодні робить крок до звільнення від московських чортів – Зеленський. *Interfax-Україна*. 24.08.2024. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1009223.html> (дата звернення 25.09.2024).
7. «Клімат є позитивним з усіх боків» – Orthodoxytimes про візит делегації Вселенського Патріархату до Києва. *Релігійно-інформаційна служба новин*. 27.08.2024. URL: https://risu.ua/klimat-ye-pozitivnim-z-usih-bokiv---rezultat-vizitu-delegaciyi-vselsenskogo-patriarhatu-do-kiyeva_n150505 (дата звернення 25.09.2024).
8. «Церкви не можна чіпати»: Папа Римський висловився щодо заборони РПЦ в Україні. *Radio Свобода*. 25.08.2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-papa-rymskyu-zaborona-tserkva/33091896.html> (дата звернення 25.09.2024).
9. Латвія законом розірвала зв'язок своєї церкви з РПЦ. Україна теж так може? *LB.ua*. 28.10.2022. URL: https://lb.ua/society/2022/10/28/534080_latviya_zakonom_rozirvala_zvyazok.html (дата звернення 25.09.2024).
10. Глава МВС Естонії запропонує парламенту визнати Московський патріархат терористичною організацією. *Суспільне новини*, 12.04.2024. URL: <https://suspline.media/724045-glava-mvs-estonii-zapropouue-parlamentu-viznati-moskovskij-patriarhat-teroristicnou-organizacieu/> (дата звернення 25.09.2024).

11. Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України : Закон України від 20 грудня 2018 року № 2662-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 3. Ст. 23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#Text> (дата звернення 25.09.2024).
12. УПЦ МП заявила про «повну самостійність і незалежність» та закинула ПЦУ «неавтокефальність». *LB.ua*. 27.05.2022. URL: https://lb.ua/society/2022/05/27/518155_upts_mp_zayavila_pro_povnu.html (дата звернення 25.09.2024).
13. Статут про управління Української Православної Церкви від 27.05.2022 (з доповненнями і змінами). *Релігійно-інформаційна служба новин*. 17.07.2022. URL: https://risu.ua/statut-pro-upravlinnya-ukrayinskoji-pravoslavnoyi-cerkvi-z-dopovnenniami-i-zminami-vid-27052022_n130894 (дата звернення 25.09.2024).
14. Грамота Олексія Другого, Божою милістю Патріарха Московського та всієї Русі, митрополиту Київському та всієї України Філарету. *Києво-Печерська Лавра*. 14.04.2022. URL: <https://lavra.ua/gramota-aleksiya-vtorogo-bozhieyu-milostiyu-patriarha-moskovskogo-i-vseya-rusi-mitropolitu-kievskomu-i-vseya-ukrainy-filaretu/> (дата звернення 25.09.2024).
15. РПЦ випустила «Патріарший календар», куди увійшли і два митрополити з Житомирщини. *Суспільне Житомир*. 16.12.2023. URL: <https://suspilne.media/zhytomyr/640846-rpc-vipustila-patriarsij-kalendar-kudi-uvijsov-i-mitropolit-zitomirskij-i-novograd-volinskij-nikodim/> (дата звернення 25.09.2024).
16. Константинополь: Московського патріархату в Україні більше немає. *BBC News Україна*. 02.11.2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46069420> (дата звернення 25.09.2024).